

A romániai németek szellemi élete I.

A következőkben nem kívánjuk a romániai német művelődési élet teljes helyzetképét nyújtani. A szerző mégis arra törekszik, hogy a magyar olvasónak, ha nem is áttekinthető — csak bizonyos vonatkozásokat érintünk —, de áttekinthető bepillantást közvetítsen a romániai németiség sokoldalú szellemi életébe, tudva azt, hogy ez az út is a Kárpát-medencében sok évszázada együtt élő népeiségek kölcsönös jobb megismeréséhez járul hozzá. Ugyanakkor utalni akarunk a Román Kommunista Párt és a szocialista állam folyamatos erőfeszítésére is, ami sajátos művelődési értékeink ápolását, támogatását és fejlesztését illeti, s amelyben — amint azt Nicolae Ceausescu elvtárs a Politikai Nevelés és a Szocialista Kultúra Kongresszusán újra hangsúlyozta — a párt marxista—leninista nemzeti politikája tükröződik: „Elsősorban a termelőerők elosztásában, az ország minden megyéjének ipari fejlesztésében — amivel a teljes egyenjogúság megvalósításának anyagi feltételei biztosítottak —, *ugyanakkor* az oktatás, kultúra, művészet s a többi anyanyelvű társadalmi tevékenység fejlődésében.“ De hagyjuk a tényeket beszélni.

A minket felkereső külföldiek némelyikének a romániai német közösséggel való első, többnyire rövid találkozásakor egy rejtélyt kell megfejtenie: az itt még annyira élő hagyományok sokféleségét. Ez bizonyosan — és elismerten — most és itt-létünk egyik sajátossága. És rögtön, előre meg kell mondani: az öntudat nem viheti végbe önmagában. Csupán a ránk szálló kultúrjavak céltudatos ápolása és fejlesztése járul hozzá megőrzésükhöz, s teszi az utókor számára is hozzáférhetővé. Ami ezt illeti — elégtétellel állapítjuk meg, hogy az alapvető társadalmi változások közepette az utóbbi években annyi mindent tettek: az egységes román nemzeti államon belül minden feltétel megteremtődött, hogy mi végül is nemcsak azok maradhassunk, amik vagyunk, hanem új előjellel, szabadon és akadálytalanul fejlődhessünk szocialista együttélő nemzetiséggé.

A hagyomány fogalmához

Miként erős várainkhoz és városainkhoz majdnem minden évszázad hozzáadott valamit, de az értő számára a folytonos újjáépítés igencsak felismerhető, így van ez haladó hagyományainkkal is. Ahogy a szász parasztság eredeti, többnyire román kori alapozást mutat, aztán gótikus átépítést, hozzá többé-kevésbé tökéletes erődítményt, amely több évszázad eredménye, és végül mindehhez az újkor megszüpítő kezenyomat — úgy viselik hagyományaink is a lassú beérés nyomait, ittlétünk minden fejlődési szakaszát; az alap és a felépítmény minden változás mélyebb vagy kevésbé észlelhető benyomást hagyott, ilyen vagy olyan módon gazdagítva vagy alakította, ami ma: mindannyiunk drága közkincsévé. Következésképpen a hagyomány nem egyszeri aktus eredménye. Az idők során keletkezett és bontakozott ki nyolcszáz éves erdélyi, illetve kétszázötven éves bánági ittlétünk eredménye; meghatározott földrajzi és történelmi térségben, meghatározott etnikai és etnikumközi, nem utolsósorban társadalmi viszonyoké.

Hagyományaink tehát mélyen gyökereznek a nép anyagi és szellemi kultúrájában. Gondoljunk csak az erdélyi százszok demokratikus közösségi életére. Ismeretes, hogy a föld az egész közösségé volt, s az egyén csak haszonbérbe kapta; ismeretes, hogy nálunk nem volt örökösödési jog. A faluközösség demokratikus módon jelölte ki képviselőit, és maga irányította sorsát. Az erdélyi százszok eme közösségi élete és olyan társadalmi intézményei, mint például a kölcsönös segítségnyújtáson és szigorú etikai szabályokon nyugvó szomszédságok — amint az amsterdami levéltár dokumentumaiból kiderül — nagy érdeklődést keltettek még Marxnál és Engelsnél is, akik az ilyen demokratikus szervezeti formáról dicséretileg nyilatkoztak. Elődeink eme intézményei, amelyeknek mindenre megvolt a maguk „rendje“: ülés-, ünnep- vagy viseletrend, nem utolsósorban ezek alkotják közösségi ünnepeink vagy ünnepi népszokásaink alapját. Gondoljunk a törvénykező napokra, az erdélyi aratóünnepekre vagy a bánági svábok falusi búcsúira.

Életmód és szokás az egyén, de a közösség életének is legfontosabb eseményeihez kapcsolódik. Mivel nálunk a hagyományörzés szükségességét korán felismerték, szervezett ápolásáról beszélhetünk. Az iskola természetesen fontos sze-

repet játszott ebben: megteremtette a szellemi kultúra alapját, egyáltalán az emberek látókörét tágitotta, világra nyíló szemléletet nyújtott, segítette az idők változásának felismerését és megértését. Régen a nyelv, a kultúra és a szokásrend ápolása, megtartása és fejlesztése mindenestre kizárólag a mindenkori nyelvi vagy felekezeti (evangélikus vagy katolikus) közösség ügye volt. És mindezek ellenére már a XIV. századi krónikák följegyezték, hogy majdnem minden helységben volt iskola (a nagysinkiek 1430-ban hoztak latin iskolájukba rektort, méghozzá a távoli Regensburgból), az erdélyi szászok — mint ismeretes — 1722-ben, tehát 150 évvel a franciák és az angolok előtt, vezették be a kötelező iskolai oktatást. Ilyen körülmények között — mint mondtuk — már a múlt században beszélhetünk a kultúra szervezett ápolásáról. Így lehetséges, hogy ma az Erdélyi Honismereti Egyesület 135 évére (1840-ben alapították) vagy a bánági nagyipar fellegvára, Resica több mint százéves zenei múltjára tekinthetünk vissza. E két példa álljon itt a többi helyett is.

Szükséges megállapítások

Ismeretes, hogy régebben a kisebbségek esetében a kultúra elsősorban az önmegőrzés feladatát töltötte be. Megtűrték ugyan a kisebbséget, de az egyenlőség érdekében tett lépésre nem kerülhetett sor, mert hiányoztak a feltételek. A polgári Romániában sem tiltották az anyanyelvet, újságok jelentek meg német, magyar és más nyelveken, anyanyelvi iskolák is voltak — de mennyi áldozattal tartották fenn őket maguk a közösségek! A minisztertanácsban 1931-től Nicolae Iorga államtitkárságot létesített a kisebbségek részére — egyébként ez az első ilyen európai intézmény. És Romániában mégis létezett kisebbségi kérdés! Mert ez nem oldható meg elvi nyilatkozattal vagy intézményesítéssel. A Román Kommunista Párt és államunk felfogása szerint a megtűrtől az egyenjogúig tett lépés az elvszerű intézkedések sokaságát igényli, olyan anyagi és erkölcsi biztosítékokat, amelyek csak a szocializmus nyújthat, a termelőszközök társadalmi tulajdonán alapuló, a kizsákmányoló osztályoktól és antagonista ellentmondásoktól mentes társadalomban.

E politika következetes alkalmazása tette egy történelmileg rövid időszak alatt lehetővé, hogy az ország minden lakosa számára — nyelvre való tekintet nélkül — azonos munka- és életfeltételek, egyforma felemelkedési és kibontakozási lehetőségek teremthetők. Ilyen alapon változott meg teljesen az utóbbi három évtizedben Románia művelődési arculata is. A kultúra a néptömegek közkinccse lett, és a változások távolról sem csupán mennyiségi, hanem minőségi jellegűek is. Ez természetesen az együttélő nemzetiségek kultúrájára szintén érvényes, és — szándékosan hangsúlyozom még egyszer — különleges figyelmet érdemel a szocialista állam anyagi támogatása a művelődési örökség és minden egyes nemzetiség haladó hagyományai megőrzésére, újraértékelésére és fejlesztésére. Ezek az új feltételek nemcsak az irodalmi és művészeti alkotásnak, hanem a német nyelvű szellemi élet egészének adtak soha nem látott lendületet.

Virágzó művelődési életünk egyik alapvető feltétele az anyanyelvi képzés lehetősége, a saját értelmiség megteremtése. Nem véletlen, hogy ma több mint hétszáz oktatási intézményünk (óvoda, általános iskola és líceum) van, melyben hatvanezer gyermek tanul anyanyelvén; itt háromezer pedagógust képeztek ki, s az állam évente 300 000 német nyelvű tankönyvet oszt szét. És nem véletlen az sem, hogy olyan tiszteletreméltó intézményekben ápolják az iskolai hagyományt, mint a braszó Honterus Líceum, a szebeni 2. számú (Brukenthal) Líceum, a megyesi Stephan Ludwig Roth és Axente Sever Líceum, a temesvári Nikolaus Lenau Líceum (jó teljesítményéért a Munkaérdemrend I. fokozatával tüntették ki), a segesvári Josef Haltrich Líceum, az újarad líceum vagy a bukaresti 21. számú Líceum, a maga nyolc párhuzamos osztályával! Újdonság, hogy az 1974—1975-ös tanévben az általános liceumok mellett nagyon sok szakliceumban német nyelvű osztályokat és tagozatokat indítottak be. Ez gyakorlatilag az anyanyelvi képzés lehetőségének kibővítését jelenti. Meg kell még említenünk egy számadatot, amely közösségünk számára több mint szimbolikus: főiskoláinkon körülbelül 1700 német nemzetiségű diákok tartanak nyilván. Személyiségük kibontakozásához ugyanolyan korlátlan feltételekkel rendelkeznek, mint az ország bármely más fiatalja.

A szocialista ország nemcsak a német tannyelvű iskolák számára szükséges tanerők képzéséről gondoskodik öt egyetem germanisztikai fakultásán (Bukarest, Temesvár, Kolozsvár-Napoca, Iași, Szeben) és a szebeni Pedagógiai Líceumban, hanem az anyanyelvű és sajátos tematikájú tudományos kutatást is fejleszt. Ilyen például germanisztikai tanszékeink arányos részvétele a szász és a sváb dialektus

több mint száz ma is élő változatának kutatásában (államvizsga-dolgozatokkal és doktori értekezésekkel), valamint kulturális örökségünk irodalom- és művelődés-történeti kutatásában és újraértékelésében.

A néphagyomány forrásainak felkutatása

E téren egyedülálló teljesítményként említhetjük több mint száz év álmát: az *Erdélyi Szász Tájszótárt*, amely ma Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája és a Berliini Tudományos Akadémia együttműködése jóvoltából kerül kiadásra. A III. (G) kötet 1971-ben jelent meg, a IV. (H—I—J) 1973-ban, az V. (K) kötet pedig 1975-ben. Az L betű kötetének kézírata is készen áll, s előreláthatólag még ebben az évben nyomdába kerül. Az M betű kötetén jelenleg a szebeni kutatócsoport (Anne-liese Thudt, Gisela Richter, Sigrid Haldenwang) dolgozik.

Az utóbbi időben azonban a Bánságban is serényen munkálkodnak a néphagyomány felmérésén és kutatásán. A múlt évben a Német Nemzetiségű Dolgozók Temes megyei Tanácsának (elnöke Nikolaus Berwanger) ösztönzésére az Adam Müller-Guttenbrunn Irodalmi Körnek és a temesvári egyetem germanisztikai tanszékének együttműködése eredményeképpen a nyelvjárások, a népköltészet és a néphagyományok kutatására dokumentációs központ létesült, s ez ma már igen sok munkatárssal rendelkezik. A dokumentációs központ célkitűzése — többek között — a nyelvjáráskutatás és a népköltészet témakörében 1944. augusztus 23-a előtt és után készült munkák bibliográfiájának összeállítása, a nálunk megjelent ilyen tárgyú könyvek összegyűjtése; a nyelvjárásban és az irodalmi nyelven író sváb költők és elbeszélők rövid életrajzáinak, valamint a bánsági nyelvjárások monográfiájának a kidolgozása.

Jelentős a Bukarestben megjelenő *Neuer Weg* napilapnak a bánsági szóbeli néphagyományok összegyűjtésére ösztönző akciója. Ez év júniusában összesítették az eredményt; meglepő volt a szerkesztőségbe érkezett anyag gazdagsága: ötszáz különböző korú és foglalkozású olvasó — Temes, Arad, Krassó-Szörény, Szatmár megye több mint száz helységéből, valamint a sváb lakosságú erdélyi Batizon (Hunyad megye) — mintegy tizezer gyermekmondókát, -dalt és -játékot, közmondást és szólásmondást, találos kérdést, dalt, mondát, mesét, adomát és máségeket jegyzett fel — az életbölcesség, életöröm és élni akarás, az igazság- és jogszeretet, fantáziagazdagság, szellemesség és tréfakedv megkapó bizonyítékait azokról az emberekről, akik ezt a néphagyományt létrehozták és ápolták.

Egy ilyen akció hasznát természetesen józanul kell értékelnünk. Először is, még távolról sem fogtunk át mindent; másodsorban, a nagyszámú gyűjtővel, önkéntesen végzett munka célja nem a tudományos felmérés volt. Mégis elegendő reprezentatív anyag gyűlt össze ahhoz, hogy három kötetbe sorolva kiadhassa a *Kriterion*. Az első kötetet 1977-re tervezik. A könyvek megjelenése után az összegyűjtött anyagot a Temesvári Egyetem germanisztikai tanszékének adják át kutatási élokra. De az így összegyűjtött néphagyomány addig is fontos ösztönzője lehet művelődési életünk gazdagításának és élénkítésének. A példát ehhez a *Neuer Weg* „Bánsági Néphagyomány“-versenyének temesvári díjkiosztó záróünnepsége szolgáltatta, amely az egész akció koronája volt. Walter Andreas Kirchner sváb közmondásokat illusztrálta, nagy feltűnést keltő remek fametszetei — kiállításuk megnyitójára ez alkalommal került sor —, a dalok, amelyeket a Schubert-kórus és szólistái, valamint a Berberich-kvartett adott elő, a prózai darabok, amelyeket Peter Schuch és Hans Mokka színészek s a grabáci általános iskola tanulói mutattak be, a gyermekjátékok és mondókák a temesgyarmati iskolások lebilincselő előadásában — egyaránt üdvös lehetőségeket csillantottak fel műkedvelő együtteseink és az iskolai ünnepségek műsorának gazdagítására. Nem utolsósorban vetődött fel az a gondolat, hogy a Temesvári Állami Német Színház a bánsági népköltészetet bemutató műsort vigyen színpadra; Temesváron is — de a községekben bizonyosan — nagy visszhangja lenne.

A bánsági néphagyomány összegyűjtése és lejegyzése más szempontból is jelentős. Bár Erdélyben már a múlt században Johann Karl Schuller, valamint Friedrich Wilhelm Schuster baráti köre — amelyhez Josef Haltrich, Friedrich Müller, Johann Mätz és mások tartoztak — a Grimm testvérek nyomán népdalokat, találos kérdéseket, varázsmondókákat gyűjtöttek össze és tettek közzé, mégis, szellemi örökségünk bánsági területe kiaknázatlan maradt, mégoly érdemleges fáradozás ellenére is, mint amilyen például az Alexander Tietze volt a bánsági hegyvidéken. Megmentése érdekében, a szájhagyomány révén fennmaradt népköltészetet le kellett végre jegyezni. Ebben az összefüggésben a bánsági gyűjtőakciót önzsgálatunk egyik kifejezésének tekinthetjük, ama szellemi értékeink tudatos vál-

lalásának, amelyek itt, szülőföldünkön keletkeztek, vagy itt nyerték el jelenlegi formájukat. Ezzel ugyanakkor magunkévá tesszük pártunk művelődéspolitikájának egyik fő gondolatát is: a néphagyomány minden forrását feltárni és hasznosítani kulturális életünk teljes és akadálytalan kibontakozása érdekében — olyan gondolat, melyet a Politikai Nevelés és a Szocialista Kultúra Kongresszusán a Román Kommunista Párt főtitkára különösen világosan és nyomatékosan fejtett ki. Ezért bátorkodtam hosszabban elidőzni művelődési életünk eme vonatkozásánál, hiszen a földrész kevés népessége van oly szerencsés helyzetben, hogy ilyen sokoldalú és élő hagyományt mondhatson magáénak. Ez okból is kötelességünk e hagyományt megőrizni, újraértékelni és továbbfejlesztetni. Ennek támogatására alakult meg — mint ismeretes — a Szocialista Művelődés és Nevelési Tanács keretében az a munkaközösség, amelyet az együttélő nemzetiségek számára hoztak létre, s amely többek között szokásaink helyzefelmérését végzi.

Céltudatos honismereti kutatás

Jelenleg két nagy feladat foglalkoztatja történéseinket és nyelvészeinket: a romániai németek történetének megírása és irodalomtörténetének kidolgozása. Mindkét vállalkozás konkrét kiindulópontját a brassói *Karpaten-Rundschau* hetilap szerkesztőségében tartott kerekasztal-beszélgetés képezte. Ez esetben is — mint már annyiszor — segítően kapcsolódott be a honismereti kutatásba a sajtó, amelynek hasábjain éppen az utóbbi években számtalan közlemény jelent meg e tárgykörből.

A Politikai és Társadalomtudományok Akadémiájának megbízásából a romániai németiség történetének kidolgozását a szebeni kutatóközpont végzi Carl Göllner docens-doktor, az említett tudományos fórum elnökségi tagja szakszerű irányításával. Az első kötet az 1848-as forradalmi évvel fejeződik be; első részének gépelt kézírata már a múlt évben elkészült: az erdélyi szászok bevándorlásától a XVI. század kezdetéig tartó időszakot fogja át. Ebben az évben kerül feldolgozásra a következő szakasz (1689-ig), 1977-ben pedig az 1689—1848 közötti korszak. A végleges kéziratot előreláthatólag már 1978-ban át lehet adni a Kriterion Könyvkiadónak. Ezzel egy gyakran hangoztatott kívánság teljesül: rendelkezésünkre áll majd a romániai németiség történetének első kimerítő, marxista szempontok szerint kidolgozott, teljes bemutatása.

Bizonyos mértékben e nagylegzetű terv előmunkálatának kell tekintenünk *A romániai németek történetéhez* írt tanulmányosorozatot. Több mint kiadói esemény volt, amikor ez év júniusában megjelent a *Tanulmányok a romániai együttélő nemzetiségek és a román néppel való testvéri szövetségük történetéhez* első kötete román nyelven, éspedig a német és a magyar nemzetiségről. Azóta e kötet mind német, mind magyar nyelven megjelent a Politikai Kiadónál. A romániai németiségről szóló kötet szerkesztését szintén Carl Göllner végezte. Az első kötet csupán az erdélyi szászok múltjának vonatkozásaival foglalkozik, a következő tanulmánykötetek majd a bánsági svábok letelepedését, a német lakosságának a XVII—XX. századbeli kapitalista iparosításhoz való hozzájárulását és társadalmi harcát világítják meg. Ez a sorozat különösen jelentős, mivel történeti távlatban vizsgálja az együttélő nemzetiségek hozzájárulását a közös haza felépítéséhez, s ugyanakkor széles olvasótáborhoz szól. E rövidre fogott tanulmányok világosan megfogalmazott célja: elősegíteni azt, hogy országunk lakosai egyre jobban megismerjék egymást, és egyenjogú állampolgárokként egyre tevékenyebben vegyenek részt a sokoldalúan fejlett társadalom megvalósításában, a politikai-művelődési életben. A tanulmányosorozat a továbbiakban az évszázados testvéri együttéléstről, a tömegeknek és haladók képviselőiknek a társadalmi igazságosságért és a haladásért vívott közös harcáról ad történelmi áttekintést.

E közleményekkel történetíróink azt a feladatot szolgálják, amelyet pártunk a Politikai Nevelés és a Szocialista Kultúra Kongresszusán ismételt hangszúlyozott: a hazánkban élő nemzetiségek történelmének, kultúrájának és sokirányú kölcsönhatásának felmérése, újabb kutatások ösztönzése, az összefogás, a kölcsönös megértés és közeledés további fokozása. Ebben a felfogásban doktori értekezések is készültek az utóbbi évek során olyan témákról, mint: Stephan Ludwig Roth élete és munkássága (Michael Kroner); az erdélyi szászok település- és építészettörténete (Thomas Nägler, Paul Niedermaier). Eduard Eisenburger és Michael Kroner állította össze a *Szász-sváb krónikát* (tulajdonképpen a romániai németiség történetének compendiumát), amelyet még ez év őszére várnak a honismeret-tanítás támogatására iskoláink, de az érdeklődő olvasóközönség is. Jelenleg a Politikai Tudományok és a Nemzeti Kérdés Tanulmányi Intézetében folynak német kutatók segítségével az előmunkálatok egy összefoglaló tanulmányok, amelyek témája: a

nemzeti kérdés megoldása Romániában. Ehhez járul a kérdés elméleti és gyakorlati vonatkozásairól a Ștefan Gheorghiu Akadémiához benyújtott néhány doktori értekezés is (Eduard Eisenburger: *Az együttélő nemzetiségek hozzájárulása a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felépítéséhez Romániában*; Ernst Breitenstein: *Az együttélő nemzetiség fogalma*).

Örvendetes módon a romániai német irodalom története is túljutott már a tervek szakaszán. Le kell szögeznünk, hogy több nyelvész, mint Johann Wolf professzor is, nagyon komolyan vette idevágó társadalmi megbízatását; Wolf professzor nemrégiben jeles munkát tett közzé (*Kis bánsági nyelvjárás*), amelynek nemcsak szakkörökben volt visszhangja. Ugyanakkor mind az öt germanisztikai tanszék előmunkálatokat végzett. E törekvéseket a szebeni kutatóközpont (irányítója Joachim Wittstock) terveivel szemléltethetjük. Munkatársai a következő feladatokat tűzték maguk elé: *Tanulmányok a romániai német irodalom újkori történetéhez* címmel egy nagyobb munka kiadását, mégpedig két részben, az 1849—1890 és 1890—1918 közötti időszakokét. A szövegek, amelyek az 1890 előtti korszak erdélyi irodalmára vonatkoznak, már elkészültek. Mindenekelőtt általános bemutatásról van szó (Az irodalom az 1849—1890-es időszak kulturális szerkezetében; A líra — kísérlet körülhatárolására és meghatározására; Célszerűség és teljesítmény az epikus műfajokban; Az erdélyi szász naptárirodalom), de részletbemutatásról is, a líra, epika, dráma műfaja szerint rendszerezve (dolgozatok a következő írókról: Friedrich Wilhelm Schuster, Michael Albert, Friedrich Krasser, Traugott Teutsch, Viktor Kästner, Gustav Seivert, Gustav Schuller, Albert Almacher; a dolgozatok szerzői: Georg Scherg, Dorothea Götz, Siegfried Habicher, Stefan Sienerth, Arnold Kartmann, Răzvan Stoica és Joachim Wittstock). A kutatások jelenlegi állása arra enged következtetni, hogy az átfogó munka mindkét részét valószínűleg 1977-ben lehet átadni a kiadónak. Ezzel sor kerülne egy rendkívül fontos, már régen esedékes lépésre szülőföld-kutatásunk e területén is.

B. Zs. fordítása

Sántha Ferenc: Történelem